

Лук'янчиков Є.Д. Примусове освідування у кримінальному провадженні / Є. Д. Лук'янчиков // Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики: матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Одеса, 18 грудня 2015 року / ред. кол.: проф. Берназ В.Д., проф. Стрельцов Є.Л., проф. Орловська Н.А., доц. Неледва Н.В. – Одеса : Фенікс, 2015. – С. 142-145.

Однією із слідчих (розшукових) дій, що спрямована на отримання інформації про обставини кримінального правопорушення є освідування (ст. 241 КПК України). Освідування за своєю сутністю є різновидом слідчого огляду. Специфіка його обумовлюється об'єктом, що підлягає обстеженню – тіло живої людини. У зв'язку із цим може спостерігатися обмеження права на недоторканність та особисту свободу людини, розголошення інтимних обставин її життя, а тому потребує чіткого врегулювання такої діяльності в нормах КПК України.

Правовою підставою освідування є постанова прокурора, яку він виносить за власною ініціативою або за клопотанням слідчого. Така постанова є обов'язковою до виконання особою (підозрюваний, потерпілий, свідок), щодо якої вона винесена. У більшості випадків, як засвідчує практика, особа, щодо якої винесена постанова, погоджується добровільно пройти освідування. Проте мають місце випадки, коли особа відмовляється від добровільного освідування і тоді воно проводиться у примусовому порядку (ч. 3 ст. 241 КПК). Про можливість примусового освідування попереджають особу та намагаються переконати у недоцільності протидіяти розслідуванню та встановленню обставин злочину. Слід взяти за правило, що примус, особливо фізичний, має застосовуватися лише у виняткових випадках, коли іншим шляхом провести слідчу (розшукову) дію для отримання доказової інформації неможливо.

Чинний КПК передбачає можливість освідування підозрюваного, свідка чи потерпілого. Усі ці особи є учасниками кримінального провадження, але мають різний процесуальний інтерес, а це зумовлює різні підходи науковців до визначення можливості їх примусового освідування. Так, на можливість примусового освідування вказує В. Маринів. Викритий зібраними даними

підозрюваний, зазначає автор, виявляє зацікавленість у приховуванні слідів злочину, які знаходяться на його тілі. Позбавити слідчого можливості виявити ці сліди, захищаючи почуття сором'язливості підозрюваного, означає зробити неможливим встановлення істини [1, с. 72]. Можливість застосування примусу до підозрюваного не викликає сумнівів у Д. О. Савицького, за умови наявності відомостей про те, що на його тілі можуть знаходитися сліди злочину, особливі прикмети та інші ознаки, що мають значення для розслідування.

Дещо інше ставлення висловлюється щодо примусового освідування потерпілого. Воно може проводитися у виняткових, чітко визначених законом випадках, зазначає автор. Оскільки закон таких випадків не визначає, автор намагається сформулювати їх самостійно: а) наявність обґрунтованої підозри щодо неправдивості показань потерпілого; б) достатні підстави вважати, що проведенням примусового освідування будуть виявлені фактичні дані на підтвердження або спростування такої підозри. Подібні підстави для примусового освідування наведені і щодо свідка [2, с. 25].

Можливість примусового освідування потерпілого допускають й інші автори. Одні із них вважають, що це має бути як виняток та лише тоді, коли підозрюваний заявляє про це клопотання, захищаючись від висунутих щодо нього обвинувачень у вчиненні злочину [3, с. 254], інші вважають це загальним правилом для слідчих дій [4, с. 32].

На неприпустимість освідування потерпілого та свідка проти їхньої волі у свій час звертав увагу М. С. Строгович, зазначаючи, що встановлення істини у справі не повинно порушувати законні права та інтереси громадян [5, с. 126].

Загальною обставиною, характерною для цих груп учасників кримінального провадження є те, що: по-перше, на їхньому тілі можуть бути виявлені сліди злочину або особливі прикмети і ці відомості мають значення для кримінального провадження; по-друге, вони відмовляються добровільно пройти освідування.

Зважаючи на те, що вони є учасниками кримінального провадження на них мають поширюватися загальні правила проведення слідчих (розшукових) дій.

Потерпілі та свідки заінтересовані, у більшості випадків, у тому, щоб злочин було швидко розкрито, своїми діями сприяти слідчому у встановленні усіх його обставин. Небажання добровільно пройти освідування може розглядатися як одна із форм протидії (перешкоджання) розслідуванню, затягування його строків. Тому слідчий повинен діяти за загальними правилами і своєчасно проводити таку слідчу (розшукову) дію. З часом тілесні пошкодження, що є на тілі особи можуть зникати або змінюватися під впливом природних процесів відновлення (регенерації) шкіряного покриття.

Слід звернути увагу на те, що освідування є різновидом слідчого огляду і не передбачає будь-яких досліджень або втручання у фізичну цілісність людини. Саме тому неможливо погодитися з думкою про те, що освідуванням можна встановити стан сп'яніння та його ступінь, інші властивості що мають значення для кримінального провадження [6, с. 140]. Встановлення стану організму людини можливо тільки проведенням відповідних видів експертизи (судово-медичної, судово-психіатричної тощо).

Проведення освідування у примусовому порядку свідчить про те, що на певному етапі розслідування склалася конфліктна ситуація. Окремі науковці вважають, що таке освідування має проводитися за обов'язковою присутністю лікаря, завданням якого є нагляд за тим, щоб під час примусового освідування не застосовувалися заходи фізичного впливу, які є небезпечними для здоров'я [7, с. 86]. Подібна рекомендація не заснована на вимогах закону та криміналістичних рекомендаціях. Запрошення лікаря здійснюється у разі необхідності використання спеціальних знань під час проведення слідчої дії. До його функціональних обов'язків не належить нагляд за правильністю дій слідчого. Крім того слід зазначити, що чинний КПК передбачає обов'язкову участь понятих у проведенні освідування (ч. 7 ст. 223 КПК). У разі необхідності вони можуть бути допитані під час судового розгляду як свідки проведення відповідної слідчої (розшукової) дії.

Список використаних джерел:

1. Маринів В. Правові засади освідчування особи / В. Маринів // Вісник Прокуратури. – 2003. - № 12 (30). – С. 71-76.
2. Савицький Д. О. Захист прав особи при проведенні освідчування / Д. О. Савицький // Розкриття злочинів за новим Кримінальним процесуальним кодексом України [Текст] : зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Київ, 8 листоп. 2012 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2012. – С. 24-26.
3. Михеєнко М. М. Кримінальний процес України / М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, В. П. Шибіко. – К., 1999. – 536 с.
4. Стахівський С. М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів: Науково-практичний посібник / С. М. Стахівський. – К. : Атіка, 2009. – 64 с.
5. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса / М. С. Строгович. – М., 1968. – Т. 2. – 516 с.
6. Чаплинська Ю. А. Актуальні проблемні питання застосування примусу при проведенні освідчування / Ю. А. Чаплинська // Європейські стандарти кримінального судочинства: Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Донецьк, 27 вересня 2013 р.). – Донецьк : ДЮІ МВС України, 2014. - С. 140-144.
7. Виницкий Л. В. О процессуальной сущности освидетельствования / Л. В. Виницкий // Актуальные проблемы совершенствования производства следственных действий. - Ташкент, 1982. – С. 77-86.